

MARIJA BARKAUSKAITE

Lithuanian University of Education Sciences

ONA TIJŪNELIENĖ

Klaipėda University

Meilė Lukšienė – inicjatorka pookupacyjnej reformy oświatowej na Litwie i twórca jej koncepcji

Meilė Lukšienė – the initiator and the creator of the conception of the educational reform in Lithuania after its occupation

Abstract: The article is concerned with the ideas of Meilė Lukšienė (1913–2009) – an eminent scholar of the history of Lithuanian science, education, and literature, a social activist, the initiator of the educational reform – on the relations between education and culture. An overview of works written at the turn of the XXI century as well as during the occupation and after is provided and emphasis is placed on the notions that Meilė Lukšienė promoted. One of them is – a nation has a right to exist, persist, and construct its existence according to democratic standards. The aforementioned idea is connected with a number of the following ones – a free and honest individual should grow up in their native culture and in a natural way while gaining experience, learning of the values common to all of humanity and of the cultures of other nations. As preservation of culture is the basis of the existence of a nation and the curriculum of Lithuanian schools that prepare the youth for adult life should be integrated.

Keywords: culture, education, free, moral, personality.

Wstęp

Meilė Lukšienė (1913–2009), historyk literatury litewskiej i oświaty, edukolog, urodziła się w Austrii, w Wiedniu. W 1942 roku ukończyła studia li-

tuanistyczne na Uniwersytecie Witolda Wielkiego. W latach 1944–1946 wykładała w Kownie (Uniwersytet Witolda Wielkiego), w latach 1949–1959 – na Uniwersytecie Wileńskim, gdzie w okresie 1951–1958 była kierownikiem Katedry Literatury Litewskiej. W latach 1959–1999 pracowała w Instytucie Pedagogiki (do r. 1973 – Instytut Badań Edukologicznych) jako starszy pracownik naukowy. Badała historię oświaty na Litwie i myśl pedagogiczną, wskazywała na znaczenie historii oświaty, twierdziła, że oświata stanowi część kultury narodowej. W końcu XX wieku, kiedy na Litwie powstał Litewski Ruch na Rzecz Przebudowy „Sajūdis”, którego celem było dążenie do odrodzenia państwa, Meilė Lukšienė została członkiem tej grupy (1988 r.). Po rozpadzie Związku Sowieckiego jako jedna z pierwszych podkreślała konieczność reformowania szkolnictwa na Litwie, skupiła wokół siebie grupę intelektualistów i nauczycieli w celu przygotowania projektu reformy, dołączyła się do pracy nad koncepcją szkoły narodowej (1988) i koncepcją oświaty na Litwie (1992), brała udział w opracowywaniu wytycznych reformy oświatowej na Litwie (1993) i Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego (1994).

Jest autorką wielu prac naukowych – studiów, monografii – z zakresu literatury litewskiej, historii szkolnictwa na Litwie, szereg prac o charakterze analitycznym poświęciła twórczości klasyków literatury litewskiej.

Za zasługi dla nauki litewskiej i oświaty została nagrodzona Oderem Wielkiego Księcia Giedymina V stopnia (1998), Wielkim Krzyżem Komandorskim Witolda Wielkiego (2003), medalem J.A. Kamieńskiego (2004)¹.

W pookupacyjnej Litwie (schyłek XX w.) Meilė Lukšienė zasłużenie nazywana jest inicjatorem reformy oświatowej, twórcą idei, motorem działania. Jest autorką wielu prac, które pod względem ideologicznym i teoretycznym uzasadniają konieczność przeprowadzenia reformy. Konceptualne zasady, na których, zdaniem badaczki, powinna się opierać reforma, są następujące:

- człowiek dojrzewa w swojej kulturze,
- wychowanie jest procesem kulturowym,
- oświata jest częścią składową kultury,
- szkoła jest dźwignią i twórcą tradycji kulturowych².

Spuścizna pedagogiczna i kulturologiczna niedawno odeszłej do wieczności uczonej czeka na sw oich badaczy, a zwłaszcza propagowane przez Meilė Lukšienė idee odnoszące się do treści nauczania reformowanego litewskiego systemu oświatowego.

¹ M. Lukšienė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XIII t. Vilnius 2008, s. 630.

² A.R. Bruzgelevičienė, *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997*, Vilnius 2008, s. 9.

Obiekt badań – rodzima kultura – podstawą treści kształcenia litewskiego systemu oświatowego.

Cel badań – przybliżenie głoszonych przez Meilė Lukšienė konceptualnych idei, na których opierał się system oświatowy w Litwie pookupacyjnej.

Zadania badawcze:

- Ukazanie wychowawczej roli kultury.
- Omówienie roli kultury jako gwarancji egzystencji narodu.
- Określenie zadań reformowanej oświaty zawartych w pracach uczonej.

Metodologiczne i teoretyczne założenia badań

1. Tożsamość – to bycie sobą zmieniając się albo zmieniając się pozostawanie sobą. Lecz bez przerwy zmieniając się, można samym sobą nie pozostać. Z czasem zarysowujące się różnice stają się coraz bardziej wyraźne, co może doprowadzić do przestania „bycia sobą”, znalezienia się na granicy „innych”. Historia kultury podaje wiele informacji o martwych językach i o narodach, które tymi językami się posługiwały, o kulturach przez nich tworzonych. Tak nieraz dochodziło do daleko idących zmian wywołanych przez zdobywców i kolonizatorów³.
2. Współczesna globalizacyjna otwartość, wyzwania przyszłości mogą zmienić w pasywne, bezwolne obiekty nie tylko poszczególne jednostki, lecz również całe narody, które poddawane oddziaływaniu reklamy, rynku, mass mediów, instytucji międzypaństwowych, przyjmują bez poważniejszych zastrzeżeń wszystko, co się proponuje. Aktywne, twórcze podejście daje narodowi najlepszą gwarancję „bycia sobą” w warunkach globalnej otwartości, ponieważ tożsamość jest otwarta i „bycie” jest szeroko współdziałające. Otwartość – to nie tylko chłonność, lecz również „wyjście w świat”, stając się przy tym coraz bardziej widocznym, znanym, uznawanym, a nawet „odnajdywanym”⁴.
3. W rodzimym środowisku kulturowym dziecko przyswaja wartości ogólnoludzkie, które stają się jego własnymi. Rodzime środowisko, oprócz domu, tworzy również szkoła, poszczególne przedmioty nauczania, zwłaszcza język ojczysty, historia i literatura, co stanowi podstawę kultury, lecz młody człowiek postrzega świat przez pryzmat wła-

³ B. Kuzmickas, *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai*, Vilnius 2007.

⁴ Tamże.

snej kultury i zapoznaje się z innymi narodami i kulturami, stopniowo zauważa wartości innych kultur⁵.

Wyniki badań

Człowiek dojrzewa w rodzimej kulturze. Meilė Lukšienė doceniała wartość nauki, jej rolę w życiu każdego narodu i światowej wspólnoty ludzkiej. Potrzebę stworzenia systemu edukacji narodowej podkreślała w swoim wystąpieniu na zjeździe założycielskim „Sajūdisu” jeszcze w latach okupacji sowieckiej – 25 października 1988 roku. Badaczka mówiła o uczeniu się przez całe życie i nawoływała do stworzenia systemu oświatowego „jako całości od żłobka po siwą głowę”, ponieważ zmiany w życiu są koniecznością. Przy tym autorka podkreślała, że nie powinny podlegać żadnym zmianom tylko dwa pojęcia: *idea ludzkości i narodu*, które są gwarancją naszego życia duchowego. Uczona wspominała, że w latach okupacji zwiększało się niebezpieczeństwo zagrażające zarówno jednej, jak i drugiej konstancie: egzystencji człowieka, jako osobowości moralnej, i egzystencji samego narodu. To zagrożenie stało się czynnikiem, który spowodował powstanie ruchu i wywołał falę sprzeciwu wobec okupanta. Autorka przewidywała, że rozwijający się ruch będzie inspirował dążenie narodu do odzyskania państwowej suwerenności i powrót człowieka do utraconych wartości ogólnoludzkich. Te dwie kwestie są od siebie nieoddzielne i jedną bez drugiej nie można urzeczywistnić⁶. Tak więc w ostatnich latach istnienia Związku Sowieckiego, kiedy inteligencja litewska (reprezentująca różne dziedziny nauki i działalności) nawoływała ludzi do tego, aby poczuli się wolni, zrozumieli, że mają prawo do wolności i „godni są swoimi siłami budować postępowe życie, rządzić we własnym domu”. Meilė Lukšienė poruszała problem swoistości narodowej, indywidualności, tożsamości i duchowości człowieka⁷, nieprzypadkowo więc założenia reformy oświatowej miały na celu zachowanie indywidualności narodowej i kulturowej, zachowanie tożsamości. W swoim artykule *Po mūsą nebus mūsą (Po nas nie będzie nas)* (1988) uczona, polemizując z innymi autorami⁸, zwraca uwagę na istniejące zagrożenie utraty tożsamości

⁵ Lukšienė M., *Jungtys*, Vilnius 2000.

⁶ A.R. Bruzgelevičienė, *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997*, Vilnius 2008, s. 125.

⁷ Tamże, s. 125.

⁸ J. Minkevičius, *Žmogaus problema: būti ar nebūti*, Vilnius 1987; V. Jasukaitytė, *Po mūsą nebus mūsą*, Vilnius 1987.

narodowej przez mieszkańców kraju. Przetrawanie fizyczne narodu jeszcze nie oznacza, że naród zachowa wartości duchowe, swój etnos. „Czy my, jako prawdziwa wspólnota ludzka, przez długie lata zamieszkująca dane terytorium, mówiąca jednym językiem lub pokrewnymi językami, rozpraszana i pustoszona przez te same wiatry historii, lecz połączona niemi wspólnego radosnego zapału twórczego – czy my przetrwamy? To przetrwanie to jedna z możliwości wiecznego istnienia człowieka, tj. ciągłości w czasie. Pragnienie wieczności wyróżnia człowieka spośród wszystkich żywych istot⁹. Nie o rozwoju globalizacji pisała wówczas uczona. Pisała ona o celowej polityce asymilacji narodów prowadzonej przez Związek Sowiecki, o możliwym rezultacie wytkniętego celu.

Uczona w swoich pracach stale akcentowała naturalne prawo narodu do istnienia i przetrwania, natomiast za podstawowy czynnik gwarantujący tę żywotność narodu i jego tożsamość uważała rodzimą *kulturę*, ponieważ człowiek dojrzewa w swojej kulturze i ją współtworzy. W sformułowanej przez M. Lukšienė koncepcji kultury „Kultūra yra žmogaus darinys” („Kultura to wytwór człowieka”) uwypuklona została rola kultury: „[...] i sam człowiek tworzony jest przez kulturę. Ona jest naturalnym środowiskiem życia – jego domem, jego oikos”¹⁰. Autorka podkreśla znaczenie dobrego domu, a więc i kultury, w życiu człowieka: *dobry rodzinny dom jest podstawą życia fizycznego i duchowego człowieka, rękojmią jego wydajnej twórczej działalności*. Według autorki, tak i obraca się koło: kultura – człowiek – kultura.

Autorka rozwijając ideę stosunku człowieka do swojego domu, zaznacza, że współczesny człowiek nie ma dokąd pójść, może on tylko spróbować zmienić swój dom, albo nieodpowiedzialnie go burzyć, niszczyć. W naturalnych warunkach życiowych, kiedy człowiek osiągnie dojrzałość, „pozostaje w tym domu” jako gospodarz swojej kultury, obrońca i użytkownik: „on wzbogaca, upiększa, ulepsza ten dom, gdyż tu znajduje cel i sens swojego życia, gwarancję doskonalenia swojej działalności i ciągłość czasu”¹¹.

Meilė Lukšienė trafnie uzasadnia wychowawczą rolę kultury i znaczenie w pogłębianiu poczucia tożsamości: człowiek po powstaniu etnosu, przez długie wieki swoją duchową naturę, tj. kulturę bardziej odczuwał, wyrażając tę identyczność i pokrewieństwo duchowe przede wszystkim przez sztukę synkretyczną, której składowymi elementami są też zwyczaje i religia. Pod-

⁹ M. Lukšienė, *Jungtys*, Vilnius 2000, s. 16.

¹⁰ Tamże, s. 16.

¹¹ Tamże, s. 17.

czas dojrzewania kultury dojrzewają również ludzie ją tworzący – wówczas do tych przemyśleń włącza się intelekt już na innym poziomie analizy – tak rozwijają się kultury narodowe, a więc i tożsamość samego narodu¹².

Kultura – podstawa żywotności narodu. W pierwszych latach odzyskania przez Litwę niepodległości uczona nadal lansowała ideę związku kultury z tożsamością narodową. Starła się porównać litewską tożsamość narodową z roku 1918 z tożsamością z roku 1990, kiedy Litwa odzyskała niepodległość.

W 1918 roku na Litwie funkcjonował tradycyjny model kultury wiejskiej. Prawie cała inteligencja (z nielicznymi wyjątkami) należąca do pierwszego pokolenia wywodziła się ze wsi, a więc jej odczucia, poglądy nie były zbyt oddalone od modelu kultury wiejskiej. Narodowość w modelu kultury wiejskiej była jakby wrodzona, a świadomość i podświadomość nierozłącznie powiązane ze sobą. W tym modelu bardzo silny był pierwiastek zmysłowy i uczuciowy. Bez względu na to, że nie mało przedstawicieli pierwszego pokolenia inteligencji w poszukiwaniu pracy trafiało do obcego kulturowo środowiska, gdzie łatwo mogło ulec obcym wpływom, jednakże zmysłowe i uczuciowe pojmowanie całokształtu swojej kultury duchowej pomogło w zachowaniu tożsamości z narodem. Dlatego inteligencja odegrała istotną rolę w roku 1918. Pomimo mnóstwa niezgodności i nieporozumień, małoduszności ludzie w wolnej Litwie potrafili jednak zbudować państwo nie tylko pustymi rękami, lecz i dzięki wielkiej stanowczości. Ówczesny inteligent odznaczał się wysokim poczuciem moralności – moralność jest nieodłączna od pojęcia inteligent: „bez godności moralnej nie może być inteligenta” – twierdzi uczona¹³.

Aktualizuje ona prawdę sprawdzoną przez życie i naukę, że człowiek po osiągnięciu odpowiedniego poziomu kultury, sam w naturalny sposób zastanawia się nad własną kulturą. Nie tylko jedyna wewnętrzna potrzeba człowieka zachęca do takiego zachowywania się – może to być też oddziaływanie sąsiednich narodów o głębokiej samoświadomości narodowej. Tutaj uczona porusza ważne kwestie dla rozwoju kultury: kiedy, na jakim poziomie już nie wystarcza samoświadomości i pojawia się zagrożenie dla narodu i jego kultury? Z tym pytaniem łączy się inne: jaką samoświadomość powinni mieć ludzie, żeby stworzyć dostateczny poziom jedności kulturowej? Autorka twierdzi, że łączy się t o zarówno z ilością, jak i z jakością, jednak nie jest średnią arytmetyczną. To podwójne pytanie autorka rozstrzyga porównując

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 67.

położenie małych narodów o młodej kulturze i dużych narodów o starych tradycjach kulturowych:

- Silny, rozgałęziony trzon rodzimej kultury jest tak twardy i znaczący, że potrafi narzucić innym model swojej kultury. Niewątpliwie znaczenie ma stan liczebny tworzących kulturę, odchodzenie zaś poszczególnych użytkowników od swojej kultury nie odgrywa istotnej roli, skutki takich zachowań nie są groźne.
- Inna jest sytuacja małych liczebnie narodów. W rozwoju kultury narodowej ważną rolę odgrywa każdy członek wspólnoty kulturowej, tożsamość kulturowa każdego z nich. Nawet niewielka grupa, lecz aktywna i obojętna wobec swojej kultury zakłóca rozwój kultury, „wybija ją z naturalnego nurtu”.

Meilė Lukšienė określa kulturę jako złożony wytwór, akceptuje wiele jej definicji, podkreśla tendencję przypisywania sferze kultury tylko duchowego świata człowieka, jednak zwraca uwagę na dominującą tendencję *obejmowania jej pojęciem wszystkich dziedzin działalności człowieka*: materialno-produkcyjnej, społecznej i duchowej. Ważną cechą kultury jest jej strukturalność, współdziałanie osobnych elementów. Zatem kultura jest całokształtem wartości. Autorka zaznacza, że pojęcie całokształtu można zrozumieć dopiero po uświadomieniu sobie ciągłości kultury, jej zmienności w czasie z jednoczesnym zachowaniem określonych cech świadczących o jej stałym charakterze. To tradycje, jedność teraźniejszości i przeszłości w świadomości człowieka. Dlatego kulturę nierzadko nazywa się pamięcią narodu. Kiedy z jakichś przyczyn zepsuje się mechanizm, sprzyjający zachowaniu ciągłości historycznej narodu, pozwalający uświadomić sobie istotę identyczności między dzisiaj i wczoraj, między dzisiaj i jutro, wówczas pojawia się mankurtyzm – rozpoczyna się proces umierania człowieka jako osobowości i umierania etnosu. To kluczowy i skomplikowany problem ekologii kultury, który pojawia się w trakcie omawiania procesów kulturowych zachodzących między przeszłością i teraźniejszością, najczęściej jednak w prymitywnych grupach etnicznych.

Ekologia kultury w zasadzie bardziej wiąże się ze sztuką i z literaturą. Należy zaznaczyć, że ani pedagogika, ani psychologia społeczna i pedagogiczna tych zagadnień nie bada, chociaż są one jak najbardziej aktualne w przypadku małych liczebnie narodów¹⁴.

Meilė Lukšienė podkreślała, że kultura sprzyja dojrzewaniu człowieka we wszystkich dziedzinach. Wywiera ona silny wpływ na podświadomość

¹⁴ Tamże, s. 19.

człowieka, ma to miejsce zaraz po urodzeniu się dziecka, rozwój kulturowy dziecka w dużym stopniu zależy od rodziny, której klimat może być sprzyjający i niesprzyjający. Najważniejszą rolę odgrywa język:

- kryje się w nim mechanizm stapiający stare (tradycja) i nowe (innowacja) za pomocą słowa – znaku – myślenia,
- język niesie w sobie długowiekową diachronicznie historyczną informację o tym narodzie, dla którego jest podstawowym środkiem wyrażania,
- większość słownictwa wywołuje skojarzenia związane z rozwojem historycznym, ze znaczeniami pełniącymi rolę symboli kultury, dlatego też język ojczysty służy kultywowaniu wartości narodowych,
- w przejmowaniu tradycji kulturowych język jako katalizator nadaje nowym czasom odpowiednią formę językową i rozbudowuje starą. Język jest nosicielem stereotypów kultury etnicznej i narodowej,
- Zaburzenia w rozwoju języka powodują zaburzenia też w rozwoju kultury.

Swoistą rolę w przejmowaniu kultury M. Lukšienė przypisywała sztuce, która obok języka jest szczególną dziedziną działalności człowieka. Sztuka bezpośrednio oddziaływała na całego człowieka – jego uczucia, umysł, wolę i podświadomość, na krzyżującą się przeszłość z teraźniejszością. Sztuka z natury swojej jest symbolem narodu i oznacza istnienie jego kultury. Mówiąc słowami autorki, sztuka jakby wykuwa formy, za pomocą których tradycja spaja teraźniejszość z przyszłością¹⁵.

Uczona wspomina o istotnym czynniku – rodzinie, która zakłada fundament narodowej kultury słowem, kołysanką, piosenką, bajką. W warunkach, kiedy zmniejsza się liczba takich rodzin część obowiązków rodzicielskich przejmuje szkoła. Jednak szkoła, która nie stoi na fundamencie swojej kultury, zdaniem autorki, nie odegra znaczącej roli wobec młodego pokolenia i kultury, dopóki sama się nie przekona i nie przekonana wychowanków, że kulturę nie można podzielić na poszczególne elementy jak mozaikę i nie da się jej wypełnić się pożyczonymi rzeczami¹⁶.

Zadania reformy oświatowej. O wychowaniu człowieka przez kulturę narodową, o demokracji i humanizmie mówiła uczona w październiku 1989 roku w Kownie z okazji Dnia Nauczyciela: człowiek powinien rozumieć swoją epokę, kierunek jej rozwoju, powinien przyczynić się do doskonalenia ludzkości. Uczona szczególną uwagę zwracała przede wszystkim na duchowość, lecz

¹⁵ Tamże, s. 21.

¹⁶ Tamże, s. 22.

jednocześnie też na otaczającą rzeczywistość, doczesność z jej cywilizacją. Ona nawoływała rodaków, aby się czuli na tym świecie no rmalnymi ludźmi, nie pysznili się, nie powiewali flagami, lecz uczyli się nauki obcowania, aby umieć powiedzieć coś nowego lub pokazać, odzyskali ludzką i narodową godność, pozbyli się cech niewolnictwa – kłamstwa, służalczości, zmieniania poglądów, okrucieństwa, przekory wobec słabszych i niesamodzielnego myślenia¹⁷. Dlatego podkreślała, że reformowane treści nauczania w szkołach litewskich powinny być integrowane, podstawowymi zaś osiami integracji są:

- moralność, człowieczeństwo – sumienie wolność – tolerancja – demokracja,
- poznawanie świata przez własną kulturę,
- wychowanie estetyczne,
- praca¹⁸.

Moralność – demokracja, zdaniem autorki, to ich połączenie i wzajemne uzasadnienie. Uczona przewidziała trudności wcielenia w życie idei moralności i demokracji. Źródłem tych trudności są takie czynniki, jak jakość obecnego stanu rządu, brak pluralistycznego zdania, brak pewnej wolności w wyborze treści, powszechny strach. Demokracja jest o wiele silniejsza, ponieważ tu kontrola jest skuteczniejsza niż mit „kontrola partii”¹⁹.

Kierunki działalności wychowawczej wśród dzieci, według badaczki, musiałyby dotyczyć:

- doboru odpowiednich treści wychowawczych, żeby dziecko potrafiło uczyć się i nauczyć,
- wyrabiania w dziecku poczucia pedantycznej sumiennosci,
- wychowywania w taki sposób, żeby najsurowszym sędzią dziecka było sumienie.

Według autorki, zarówno w działalności nauczyciela, jak i pracowników administracji najsurowszym sędzią powinno być *ich sumienie*. Ażeby powyższe idee wcielić w życie, należy stworzyć odpowiedni mechanizm. W tym celu, w pierwszej kolejności, państwo powinno wybrnąć z chaosu, w oświacie nie może panować chaos²⁰.

Uczona widziała wiele przeszkód i czynników, które utrudniają mieszkańcom Litwy podnieść się i stanąć na nogi; przez wszystkie lata okupacji

¹⁷ Tamże, s. 150.

¹⁸ Tamże, s. 165.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

było zwłaszcza niemało matek, nauczycieli, którzy bronili życia człowieka i narodu oraz podsycali płomień nadziei. W końcu dziewiątego dziesięciolecia wzrosła liczba wielkich osobowości, obok wykształconych (oczywiście inteligencji) w ciągu całej historii narodu w ciężkich zabłoconych butach szedł niewolnik, ukryty głęboko we wnętrzu każdego człowieka. Niebezpieczeństwo służalczości jest bardzo duże również obecnie: służalczość rodzi pokorę, posłuszeństwo, chęć przypochlebiania się silniejszemu, rodzi donosicieli, kłamców, w stosunku zaś do słabszego – okrutność, pogardę, autorytaryzm, nietolerancję, tchórzostwo, brak umiejętności samodzielnego myślenia, nieufność, wiele innych cech. Uczona przestrzegała, że posiadając takie cechy, możemy szybko stać się znowu niewolnikami, kiedy ktoś silniej tupnie „z zewnątrz lub u nas w kraju”. Ażeby żyć w warunkach wolności i samodzielności, człowiek, według autorki, powinien być:

- dumny,
- mieć poczucie narodowej dumy, która zobowiązuje każdego człowieka do godnego zachowania się, do okazywania szacunku dla każdego człowieka, dla każdej szlachetnej idei,
- głosić prawdę i przestrzegać praw, w społeczeństwie powinna znów zapanować sumiennosc i pracowitość (bez której nie będzie żadnych pozytywnych zmian w ekonomice).

Zatem gwarancją samodzielności narodowej jest edukacja ogarniająca swym zasięgiem wszystkie placówki oświatowo-wychowawcze.

Autorka, kreśląc kierunki rozwoju systemu oświatowego, wobec treści nauczania wysuwała idee i zadania, że system oświatowy należy oprzeć na podstawach moralnych, na wartościach, na kulturze ogólnoludzkiej i narodowej. Najważniejsze zadania, według uczonej, byłyby następujące:

- wyrzeczenie się kłamstwa na wszystkich poziomach życia ludzkiego,
- tępienie autorytaryzmu w sobie i w stosunkach z ludźmi niezależnie od wieku i położenia społecznego.

Usystematyzowanie poziomów nauczania polega na tym, żeby już w przedszkolach wychowywać sumiennosc, pracowitość (obowiązkowość). Od dziecka należy wymagać tyle, ile ono potrafi, lecz powinno wyznaczone zadanie wykonać tak, jak ono najlepiej potrafi. W szkołach zaś należy przejrzeć programy nauczania, ustalić maksimum i minimum wiedzy z każdego przedmiotu i stosować to indywidualnie. Nauczyciel powinien być wymagający nie tylko wobec uczniów, lecz i wobec siebie: wszystko powinien robić sumiennie.

W szkole małe i starsze dzieci powinny czuć się fizycznie i duchowo bezpieczne, jak w domu. Powinno się dążyć do stworzenia takiej atmosfery, aby

dzieci chciały, żeby w każdej klasie było ładnie, przytulnie, żeby panował klimat rodzinnego domu i trwała wspólna praca.

Autorka była przekonana, że pojęcie domu rodzinnego wiąże się z pojęciem ojczyzny, z poczuciem przynależności do ojczyzny „z odpowiednimi obowiązkami”²¹. Zatem M. Lukšienė przyszłego człowieka, obywatela społeczeństwa demokratycznego, widziała już w przedszkolu, w szkole początkowej. Uczona akcentowała, że w treściach nauczania powinno znaleźć się miejsce na dziedzictwo kulturowe narodu. Każdy nauczyciel, niezależnie od nauczanego przedmiotu, powinien się zastanowić, w jaki sposób zapoznać uczniów z wartościami duchowymi.

Uczona podkreślała, że kultura narodowa i jej rola w procesie nauczania powinna znaleźć istotne miejsce w działalności edukacyjnej wszystkich placówek oświatowych, nauczanie zaś różnych przedmiotów należy łączyć z życiem kulturalnym kraju, z procesami kulturowymi, aby uczniowie poczuli się częścią tej kultury. Według autorki, to właśnie jest o poczuciem własnej godności, dumy i zarazem gwarancją samodzielności²².

Autorka konsekwentnie głosiła ideę, że człowiek powinien mieć poczucie tożsamości, dlatego też i system oświatowy pod względem treści, zainteresowań, uczuć nie może być zamknięty, odseparowany od innych kultur. Zdaniem M. Lukšienė, już sama zasada etniczności narodowego systemu oświaty oznacza, że znajdują się tu i będą zachowane jak najszerze kontakty z kulturami innych krajów, jednak najważniejszą kwestią pozostaje zachowanie własnej kultury. Polityka oświatowa powinna kształtować postawy wobec innych kultur, jednocześnie należy unikać dominacji którejkolwiek z nich; dążyć do równowagi między wiedzą na temat kultury Wschodu i Zachodu. Należy bacznie obserwować te dziedziny swojej kultury, które pod względem rozwoju pozostają w tyle, natomiast dbać o ich rozwój powinny placówki oświatowe i naukowe. Uczona ze szczególną mocą podkreślała, że największa luka istnieje w humanistyce, zwłaszcza pedagogice, która jest jednoplanowa i jednoszablonowa.

Wnioski

1. Prace Meilė Lukšienė, znanej badaczki litewskiego systemu oświatowego i literatury, pochodzące z okresu pookupacyjnego poświęcone

²¹ Tamże, s. 126.

²² Tamże.

- są reformie oświatowej, związkom wychowania z kulturą, problemowi tożsamości człowieka.
2. Uczona uważała, że każdy człowiek i naród jako indywidualność mają prawo do istnienia, członkowie zaś narodu mają wrodzone prawo do zachowania swojej tożsamości. Stale podkreślała, że podstawowym czynnikiem gwarantującym żywotność narodu i jego tożsamość jest rodzima kultura, jej poznawanie i kultywowanie. Naród tworzy własną kulturę, dojrzewa w swojej kulturze i w taki sposób wzrasta świadomość moralna zarówno każdego człowieka, jak i całego narodu.
  3. Kulturę M. Lukšienė interpretuje jako złożony wytwór, obejmujący wszystkie dziedziny działalności człowieka: materialno-produkcyjną, społeczną i duchową. Kultura – to całokształt wartości, który można zrozumieć dopiero po uświadomieniu sobie ciągłości kultury, jej zmienności w czasie z jednoczesnym zachowaniem określonych cech świadczących o jej stałym charakterze, dlatego kulturę często się nazywa pamięcią narodu.
  4. Uczona, opierając się na idei związku człowieka z kulturą, stworzyła podstawy reformy oświatowej na Litwie, sformułowała konceptualne twierdzenia dotyczące treści wychowawczych. Podkreślała ideę integrowanego nauczania, podstawowymi zaś osiami integracji powinny być: a) moralność, człowieczeństwo – sumienie wolność – tolerancja – demokracja; b) poznawanie świata przez własną kulturę; c) wychowanie estetyczne; d) praca.

Tłumaczenie z języka litewskiego: Barbara Dvilevič

Bibliografia

- Bruzgelevičienė A.R., *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997*, Vilnius 2008.
Jasukaitytė V., *Po mūsų nebus mūsų*, Vilnius 1987.
Kuzmickas B., *Tautos tapatumo savimone. Lietuvių savimone's bruožai*, Vilnius 2007.
Minkevičius J., *Žmogaus problema: būti ar nebūti*, Vilnius 1987.
Lukšienė M., *Jungtys*, Vilnius 2000.
Lukšienė M., *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIII, Vilnius 2008, s. 690.